

نقش خانواده در بازتوانی اجتماعی افراد معتاد: بررسی رفتارها و برخوردهای خانواده قبل و بعد از مصرف مواد و تأثیر آن بر فرآیند بهبودی

مژگان خسروبیگی

دانشجوی کارشناسی ارشد روانشناسی بالینی، دانشگاه آزاد، گرمسار، ایران

چکیده

مقاله حاضر به بررسی نقش خانواده در بازتوانی اجتماعی افراد معتاد و تأثیر رفتارها و برخوردهای خانواده قبل و بعد از مصرف مواد بر فرآیند بهبودی می‌پردازد. اعتیاد به مواد مخدر نه تنها بر فرد معتاد بلکه بر تمامی اعضای خانواده و جامعه تأثیر منفی می‌گذارد بنابراین توجه به فرآیندهای بهبودی و نقش خانواده در این زمینه از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. هدف اصلی این تحقیق، تحلیل دقیق رفتارها و برخوردهای خانواده در مراحل مختلف اعتیاد و بهبودی است، این تحقیق به بررسی این موضوع می‌پردازد که چگونه رفتارهای حمایتی و درک خانواده از وضعیت فرد معتاد می‌تواند روند بهبودی را تسهیل کند و در مقابل رفتارهای طردکننده و سرزنش‌آمیز ممکن است این روند را پیچیده‌تر کند. روش پژوهش حاضر به صورت توصیفی و کتابخانه‌ای بوده و داده‌ها از منابع معتبر شامل مقالات علمی، کتاب‌ها و گزارش‌های تحقیقاتی جمع‌آوری و تحلیل شده‌اند، این روش به محقق این امکان را می‌دهد که به بررسی ویژگی‌ها و تعاملات خانواده‌ها با افراد معتاد پرداخته و تأثیرات این تعاملات بر فرآیند بهبودی را درک کند. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که خانواده‌ها می‌توانند به عنوان یک منبع مهم در فرآیند درمان و پیشگیری از عود اعتیاد عمل کنند، رفتارهای حمایتی خانواده مانند همدلی و محبت، تأثیر مثبتی بر روند بهبودی دارند و در مقابل برخوردهای سرزنش‌آمیز و طردکننده می‌تواند منجر به احساس گناه و شرمندگی در فرد معتاد شود و روند بهبودی را کند کند. نتایج این تحقیق تأکید می‌کند که برخوردهای خانواده با فرد معتاد نقش کلیدی در فرآیند بهبودی و بازتوانی اجتماعی دارد و حمایت‌های عاطفی و آگاهی خانواده از بیماری اعتیاد می‌تواند تسهیل‌کننده روند درمان باشد، به همین دلیل، آگاهی خانواده‌ها از ماهیت اعتیاد و برخوردهای مثبت و حمایتی می‌تواند در تسریع بهبودی و جلوگیری از عود بیماری نقش مهمی ایفا کند.

واژه‌های کلیدی: بازتوانی اجتماعی، افراد معتاد، رفتارها و برخوردهای خانواده

۱- مقدمه

نقش خانواده در بازتوانی اجتماعی افراد معتاد یکی از موضوعات مهم و چالش برانگیز در مطالعات اجتماعی و روان‌شناسی است، اعتیاد به مواد مخدر نه تنها به فرد معتاد بلکه به تمامی اعضای خانواده و جامعه آسیب می‌زند و به همین دلیل توجه به فرآیندهای بهبودی افراد معتاد و نقش خانواده در این روند از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است (لایود و همکاران، ۲۰۲۱). خانواده به عنوان یک واحد اجتماعی می‌تواند نقش مؤثری در بهبود وضعیت فرد معتاد ایفا کند، رفتارها و برخوردهای اعضای خانواده، پیش و پس از مصرف مواد مخدر، تأثیر زیادی بر فرآیند بهبودی دارد و این تأثیرات می‌تواند به صورت مثبت یا منفی باشد (محمدی و همکاران، ۱۴۰۰). در مطالعات اجتماعی و روان‌شناسی، توجه به خانواده به عنوان یکی از مهم‌ترین عوامل در بهبودی فرد معتاد، اهمیت زیادی دارد، رفتارهای حمایتی خانواده نظیر (همدلی، محبت و ارائه حمایت عاطفی) می‌تواند تأثیر بسیار مثبتی بر روند بهبودی فرد معتاد داشته باشد، در مقابل، برخوردهای سرزنش‌آمیز، طرد کردن فرد معتاد یا نادیده گرفتن مشکلات وی می‌تواند فرآیند بهبودی را دشوارتر کند و فرد را در چرخه‌ای از مصرف مجدد مواد گرفتار کند (هائو و همکاران، ۲۰۲۳). به همین دلیل، بررسی دقیق رفتارها و برخوردهای خانواده در این زمینه اهمیت ویژه‌ای دارد.

هدف اصلی این مقاله بررسی دقیق نقش خانواده در بازتوانی اجتماعی افراد معتاد است، در این راستا و به تحلیل رفتارها و برخوردهای خانواده قبل و بعد از مصرف مواد پرداخته می‌شود تا مشخص شود که چگونه این رفتارها و برخوردها بر فرآیند بهبودی تأثیر می‌گذارند. فرضیات این تحقیق بر این اساس بنا شده است که رفتارهای حمایتی و درک خانواده از وضعیت فرد معتاد می‌تواند روند بهبودی را تسهیل کند، در حالی که رفتارهای طردکننده و سرزنش‌آمیز ممکن است روند بهبودی را پیچیده‌تر کند. از این رو، این تحقیق تلاش دارد تا راهکارهایی برای بهبود رفتار خانواده‌ها و تسریع فرآیند بازتوانی اجتماعی افراد معتاد ارائه دهد.

۲- چارچوب نظری

مدل پیشنهادی پژوهش حاضر شامل ابعاد حقوق محیط زیست و حقوق بشر است که در یک تحلیل کیفی و بر اساس مرور اسناد و مقالات معتبر و از طریق فیش برداری، اطلاعات مربوط به آنها گردآوری شده و ادامه به آن اشاره می‌گردد. برای نگارش یک چارچوب نظری کامل در خصوص "نقش خانواده در بازتوانی اجتماعی افراد معتاد"، می‌توان به سه بخش اصلی اشاره کرد که شامل مدل‌های مختلف بازتوانی اجتماعی، نقش خانواده در بهبودی افراد معتاد و بررسی نظریه‌های مرتبط با تأثیر رفتارهای خانواده بر بهبودی است. در ادامه به تفصیل به هر یک از این بخش‌ها پرداخته می‌شود:

۲-۱- مدل‌های مختلف بازتوانی اجتماعی^۱

بازتوانی اجتماعی به عنوان یک فرآیند چندبعدی، بر تداخل عوامل مختلفی چون فرد، خانواده، جامعه و نهادهای اجتماعی تأکید دارد، مدل‌های مختلفی برای درک بهتر این فرآیند مطرح شده است که در اینجا به برخی از مهم‌ترین آن‌ها اشاره می‌شود:

بازتوانی اجتماعی افراد معتاد به عنوان یک فرآیند چندبعدی، نیازمند استفاده از مدل‌های مختلفی است که به جنبه‌های مختلف این فرآیند توجه دارند در این رابطه یکی از مدل‌های رایج، مدل بازتوانی مبتنی بر شناخت است که بر تغییر الگوهای فکری و شناختی فرد تأکید دارد، این مدل به افراد کمک می‌کند تا باورهای نادرست خود را شناسایی و اصلاح کنند و در نتیجه، رفتارهای اعتیادی خود را تغییر دهند (مارتینز و همکاران، ۲۰۲۲). مدل دیگری که در بازتوانی اجتماعی مورد استفاده قرار می‌گیرد، مدل مبتنی بر مهارت‌های اجتماعی است این مدل بر اهمیت یادگیری مهارت‌های اجتماعی و ارتباطی تأکید

1. Various models of social rehabilitation

دارد که به فرد کمک می‌کند تا در تعاملات اجتماعی خود موفق‌تر باشد و از تنش‌ها و فشارهای اجتماعی دوری کند (هاوکینز، ۲۰۰۹، ماوس و همکاران، ۲۰۲۰). علاوه بر این، مدل‌های خانواده‌محور نیز در بازتوانی اجتماعی اهمیت زیادی دارند این مدل‌ها بر تعاملات خانوادگی و حمایت‌های عاطفی تأکید می‌کنند و نشان می‌دهند که چگونه خانواده می‌تواند به عنوان یک منبع حمایتی در فرآیند بهبودی عمل کند (لایود و همکاران، ۲۰۲۱).

۲-۱-۱- مدل جامع بازتوانی^۱

این مدل بر روی تقویت حمایت‌های اجتماعی، ایجاد تغییرات روان‌شناختی و بهبود شرایط اقتصادی و اجتماعی افراد معتاد تأکید دارد، مدل‌های بازتوانی جامع به‌ویژه بر روی ایجاد فرصت‌های شغلی، آموزش و آگاهی‌بخشی به اعضای خانواده و همچنین فراهم کردن امکانات درمانی مناسب تأکید دارند، در این مدل خانواده به عنوان یکی از ارکان اصلی در بازگشت فرد به جامعه مطرح می‌شود (امیری و همکاران، ۱۳۹۴).

۲-۱-۲- مدل‌های سیستم‌های خانواده^۲

یکی از دیدگاه‌های مهم در بازتوانی اجتماعی، مدل‌های سیستم‌های خانواده است که بر روابط خانوادگی و تعاملات میان اعضای خانواده تمرکز دارد، این مدل‌ها به‌ویژه بر نحوه تأثیر رفتارهای والدین، خواهر و برادرها و دیگر اعضای خانواده بر فرآیند درمان فرد معتاد تأکید دارند در این مدل‌ها، حمایت عاطفی، همدلی و ایجاد فضای امن برای فرد معتاد از مهم‌ترین عواملی است که می‌تواند بر بهبودی او تأثیرگذار باشد (قائد رحمتی، ۱۴۰۲).

۲-۱-۳- نقش خانواده در بهبودی افراد معتاد^۳

خانواده در فرآیند بهبودی افراد معتاد نقش کلیدی ایفا می‌کند، مطالعات متعدد نشان داده‌اند که حمایت‌های عاطفی، روانی و حتی اقتصادی خانواده می‌تواند تأثیر زیادی در سرعت و اثربخشی درمان داشته باشد (هائو و همکاران، ۲۰۲۳).

۲-۱-۴- حمایت عاطفی و اجتماعی خانواده^۴

افرادی که از حمایت‌های عاطفی و اجتماعی خانواده برخوردار هستند، شانس بالاتری برای بهبودی دارند این حمایت‌ها شامل پذیرش فرد معتاد بدون قضاوت، ایجاد فضایی پر از محبت و همدلی و فراهم کردن شرایطی برای ایجاد تغییرات مثبت در زندگی فرد است، پژوهش‌ها نشان داده‌اند که خانواده‌های حامی، نقش بسیار مهمی در بهبودی دارند و می‌توانند موجب کاهش بازگشت به مصرف مواد شوند (مارتینز و همکاران، ۲۰۲۲).

۲-۱-۵- تأثیر روابط خانوادگی و الگوهای رفتاری^۵

رفتارهای اعضای خانواده، به‌ویژه در مراحل اولیه مصرف مواد، می‌تواند تأثیر بسزایی در پیشگیری از اعتیاد یا حتی در طول درمان داشته باشد و رفتارهای حمایتی و همدلانه می‌تواند فرد معتاد را به سمت بازتوانی سوق دهد، در حالی که رفتارهای طردکننده و انتقادی یا حتی برخوردهای خشونت‌آمیز می‌تواند روند درمان را کند، کند یا حتی منجر به بازگشت فرد به مصرف مواد شود (والدرن و همکاران، ۲۰۲۳).

۲-۲- بررسی نظریه‌های مرتبط با تأثیر رفتارهای خانواده بر بهبودی^۶

نظریه‌های مختلف روان‌شناختی و اجتماعی در بررسی تأثیر رفتارهای خانواده بر بهبودی فرد معتاد مطرح شده‌اند که بیشتر آنها به نحوه ارتباطات خانواده و نقش آن در فرآیند درمان می‌پردازند (مارتینز و همکاران، ۲۰۲۲).

1 . Comprehensive Rehabilitation Model

2 . Family Systems Models

3. The Role of the Family in the Recovery of Addicts

4 . Emotional and Social Support of the Family

5 . The Impact of Family Relationships and Behavioral Patterns

6 . Review of Theories Related to the Impact of Family Behaviors on Recovery

۲-۲-۱- نظریه‌های سیستم‌های خانواده^۱

نظریه‌های سیستم‌های خانواده، به‌ویژه نظریه‌های مروجین نظریه ساختاری-کارکردی خانواده، تأکید دارند که رفتارهای خانواده می‌تواند در قالب یک سیستم پیچیده، تأثیر مستقیم بر رفتارهای فرد معتاد بگذارد در نتیجه تعاملات خانوادگی و الگوهای رفتاری خانواده می‌توانند به عنوان یک عامل پیش‌برنده یا مهارکننده در فرآیند درمان عمل کنند (الماسی و همکاران، ۱۴۰۳).

۲-۲-۲- نظریه‌های یادگیری اجتماعی^۲

نظریه‌های یادگیری اجتماعی، مانند نظریه بندورا، به نقش مدل‌های رفتاری در فرآیند یادگیری و تغییر رفتار تأکید دارند، بر اساس این نظریه اعضای خانواده می‌توانند به عنوان مدل‌های رفتاری مثبت یا منفی عمل کنند و تأثیر زیادی بر انتخاب‌ها و رفتارهای فرد معتاد داشته باشند در واقع رفتارهای مثبت و حمایتی خانواده می‌تواند فرد را به سمت تغییرات مثبت سوق دهد، در حالی که رفتارهای منفی و مهارنشده ممکن است او را در مسیر بازگشت به مصرف مواد قرار دهد (هائو و همکاران، ۲۰۲۳).

۳- روش‌شناسی

این تحقیق به صورت توصیفی و کتابخانه‌ای طراحی شده است. هدف از این نوع تحقیق، بررسی و تحلیل نقش خانواده در بازتوانی اجتماعی افراد معتاد و تأثیر رفتارها و برخوردهای خانواده قبل و بعد از مصرف مواد بر فرآیند بهبودی است در این راستا، تلاش شده است تا با استفاده از منابع معتبر و جدید، اطلاعات جامع و دقیقی در مورد موضوع جمع‌آوری شود. تحقیق توصیفی به محقق این امکان را می‌دهد که به بررسی ویژگی‌ها، رفتارها و تعاملات خانواده‌ها با افراد معتاد پرداخته و از این طریق به درک بهتری از تأثیرات این تعاملات بر فرآیند بهبودی دست یابد.

۳-۱- روش گردآوری داده‌ها

روش گردآوری داده‌ها در این تحقیق به صورت منابع کتابخانه‌ای انجام شده است در این راستا، از کتاب‌ها، مقالات علمی، پایان‌نامه‌ها و گزارش‌های تحقیقاتی معتبر استفاده گردید که منابع انتخاب شده شامل مقالات منتشر شده در مجلات علمی معتبر، کتاب‌های تخصصی در زمینه اعتیاد و روان‌شناسی خانواده، و گزارش‌های سازمان‌های مرتبط با درمان اعتیاد و بهبودی هستند در نتیجه در این پژوهش با استفاده از پایگاه‌های داده علمی و کتابخانه‌های دانشگاهی، اطلاعات مورد نیاز جمع‌آوری و تحلیل شده است. این روش برای محقق این امکان را ایجاد می‌کند که به بررسی جامع و عمیق‌تری از موضوع پرداخته و نتایج به‌دست‌آمده را بر اساس شواهد علمی و مستندات معتبر ارائه دهد و در نهایت، با تحلیل داده‌های گردآوری شده، به بررسی نقش خانواده در فرآیند بازتوانی اجتماعی افراد معتاد و تأثیر رفتارها و برخوردهای آن‌ها بر بهبودی پرداخته شد.

۴- بررسی رفتارها و برخوردهای خانواده قبل از مصرف مواد

نتایج حاصل از مطالعات مختلف نشان داد که برای بررسی رفتارها و برخوردهای خانواده قبل از مصرف مواد عوامل زیر می‌تواند قابل توجه باشد:

۴-۱- تحلیل الگوهای رفتاری خانواده پیش از شروع مصرف مواد

در بسیاری از موارد، الگوهای رفتاری خانواده به عنوان یکی از عوامل کلیدی در شروع مصرف مواد مخدر مطرح است، این الگوها می‌توانند شامل تعاملات مثبت یا منفی میان اعضای خانواده، شیوه‌های تربیتی والدین و میزان توجه به نیازهای عاطفی و روانی فرزندان باشند به عنوان مثال: خانواده‌هایی که در آن‌ها ارتباطات عاطفی ضعیف یا تنش‌های شدید بین اعضا وجود دارد، بیشتر احتمال دارد که یکی از اعضای آن به مصرف مواد مخدر روی آورد. تحقیقات نشان می‌دهند که در خانواده‌هایی که در آن‌ها سبک تربیتی سختگیرانه و فاقد همدلی وجود دارد، احتمال روی آوردن به مواد بیشتر است (ماوس و

1 . Family Systems Theories

2 . Social Learning Theories

همکاران، ۲۰۲۰). همچنین، خانواده‌هایی که با مشکلات مالی، اجتماعی یا فرهنگی مواجه هستند، ممکن است فضای روانی ناگواری برای اعضا ایجاد کنند که می‌تواند زمینه‌ساز مصرف مواد گردد (الماسی و همکاران، ۱۴۰۳).

۲-۴- تأثیر تعاملات خانوادگی بر بروز اعتیاد

تعاملات خانوادگی نقش بسیار مهمی در شکل‌گیری رفتارهای فردی ایفا می‌کنند در این زمینه، نظریه‌های مختلفی در خصوص تأثیر تعاملات خانوادگی بر بروز اعتیاد وجود دارد به عنوان مثال: نظریه ارتباطات اجتماعی به این نکته اشاره می‌کند که ارتباطات نا به جا و ناپایدار میان اعضای خانواده می‌تواند منجر به انزوای اجتماعی و فشارهای روانی بر فرد شود که در نهایت او را به سمت مصرف مواد مخدر سوق می‌دهد (ماوس و همکاران، ۲۰۲۰). همچنین، در خانواده‌هایی که ارزش‌های اجتماعی و اخلاقی ضعیف هستند و در آن‌ها نظارت و پشتیبانی کافی از نوجوانان وجود ندارد، احتمال ابتلا به اعتیاد بالاتر است (میلر و همکاران، ۲۰۲۱). از سوی دیگر، حمایت عاطفی و نظارت والدین می‌تواند نقش محافظتی در برابر مصرف مواد داشته باشد و از ابتلای اعضای خانواده به اعتیاد جلوگیری کند (والدرن و همکاران، ۲۰۲۳).

۳-۴- عوامل خانوادگی مؤثر بر مصرف مواد

خانواده‌ها با ویژگی‌های مختلف اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی می‌توانند تأثیرات متفاوتی بر روی مصرف مواد داشته باشند، عوامل مهم خانوادگی که می‌توانند بر مصرف مواد تأثیر بگذارند، شامل موارد زیر هستند:

- **سبک‌های تربیتی:** سبک‌های تربیتی والدین، چه سختگیرانه و چه آسان‌گیرانه، می‌توانند زمینه‌ساز مصرف مواد در نوجوانان شوند، تحقیقات نشان داده است که سبک تربیتی سختگیرانه، همراه با فشار زیاد، ممکن است باعث شورش و جستجوی راه‌های فرار مانند مصرف مواد در نوجوانان گردد (حسینی، ۱۳۹۸).

- **عدم نظارت و کنترل والدین:** یکی از عوامل خطرناک در بروز اعتیاد، عدم نظارت والدین بر رفتارها و فعالیت‌های اجتماعی فرزند است، نوجوانانی که نظارت و حمایت کافی از سوی خانواده دریافت نمی‌کنند، احتمال بیشتری برای شروع مصرف مواد دارند (میلر و همکاران، ۲۰۲۱).

- **مشکلات خانوادگی:** مشکلاتی مانند طلاق والدین، خشونت خانگی، فقر یا بیماری‌های روانی در خانواده‌ها می‌تواند به عنوان محرک‌هایی برای رفتارهای پرخطر، از جمله مصرف مواد عمل کند (الماسی و همکاران، ۱۴۰۳).

- **اعتیاد والدین:** در خانواده‌هایی که والدین به مصرف مواد مخدر وابسته هستند، فرزندان نیز بیشتر در معرض خطر قرار دارند و

وجود الگوهای مصرف مواد در خانواده می‌تواند به عنوان مدل برای رفتار فرزندان عمل کند و احتمال ابتلا به اعتیاد در آن‌ها را افزایش دهد (حسینی، ۱۳۹۸).

۵. بررسی رفتارها و برخوردهای خانواده پس از مصرف مواد

بررسی رفتارها و برخوردهای خانواده پس از مصرف مواد مخدر یکی از موضوعات حساس و پیچیده است که تأثیرات زیادی بر روابط فردی و خانوادگی دارد و این موضوع می‌تواند شامل تغییرات در تعاملات عاطفی، ارتباطات خانوادگی و همچنین شیوه‌های مدیریت بحران و حمایت از فرد مصرف‌کننده باشد. در بسیاری از مواقع، مصرف مواد مخدر موجب بروز اختلالات روانی و رفتاری در افراد می‌شود که به تبع آن، اعضای خانواده نیز با چالش‌های جدیدی مواجه می‌گردند، بنابراین توجه به این رفتارها و برخوردها از اهمیت بالایی برخوردار است تا بتوان راهکارهای مؤثری برای بهبود وضعیت فرد و خانواده ارائه داد.

در بررسی نقش خانواده در بازتوانی اجتماعی افراد معتاد می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

۱-۵- واکنش‌های خانواده پس از بروز اعتیاد

پس از بروز اعتیاد در یک فرد، واکنش‌های خانواده می‌تواند نقش بسزایی در فرآیند بهبودی یا تشدید وضعیت فرد ایفا کند، تحقیقات نشان می‌دهند که خانواده‌ها اغلب واکنش‌های متناقضی نشان می‌دهند از جمله غم، سرخوردگی، خشم، نگرانی و حتی انکار. برخی خانواده‌ها به دلیل نداشتن آگاهی کافی از بیماری اعتیاد، به جای برخورد مثبت و حمایت‌گرانه، ممکن است به

دلیل احساس شرمندگی یا ترس از منفی شدن تصویر اجتماعی‌شان، فرد معتاد را طرد کنند از طرفی دیگر، برخی خانواده‌ها ممکن است به علت احساس مسئولیت، حمایت‌های بی‌پایان و گاهی بیش از حد از فرد معتاد داشته باشند که ممکن است به تداوم وابستگی به مواد منجر شود (والدرن و همکاران، ۲۰۲۳).

۲-۵- تأثیر رفتارهای حمایتی و سرزنش‌آمیز خانواده

تأثیر رفتارهای حمایتی و سرزنش‌آمیز خانواده به طور مستقیم بر فرآیند بهبودی فرد معتاد تأثیر می‌گذارد، مطالعات نشان می‌دهند که رفتارهای حمایتی مانند تشویق، شنیدن بدون قضاوت، و فراهم کردن منابع درمانی می‌تواند به فرد کمک کند تا از چرخه اعتیاد خارج شود و انگیزه بیشتری برای بهبودی پیدا کند، در مقابل، رفتارهای سرزنش‌آمیز که شامل تقبیح و تحقیر فرد معتاد است، می‌تواند منجر به احساس گناه و شرمندگی در فرد شود و به تقویت رفتارهای منفی و ادامه مصرف مواد کمک کند (لایود و همکاران، ۲۰۲۱).

۳-۵- نقش حمایت‌های عاطفی و اجتماعی در فرآیند بهبودی

حمایت‌های عاطفی و اجتماعی خانواده نقشی کلیدی در فرآیند بهبودی فرد معتاد دارند. طبق تحقیقات، خانواده‌هایی که به حمایت‌های عاطفی و اجتماعی توجه دارند، به طور معمول فرآیند بهبودی را تسهیل می‌کنند و این حمایت‌ها شامل ایجاد یک محیط امن، حمایت در مواجهه با استرس‌ها و بحران‌ها و فراهم کردن فرصت‌هایی برای بازسازی ارتباطات اجتماعی است، همچنین خانواده‌های قادر به ارائه حمایت‌های اجتماعی، مانند ارتباط با گروه‌های حمایتی یا درمانگران، می‌توانند به فرد معتاد کمک کنند تا احساس ارتباط و پذیرش داشته باشد که در نتیجه باعث کاهش خطر بازگشت به اعتیاد می‌شود (امیری و همکاران، ۱۳۹۴).

۶- تأثیر برخوردهای خانواده بر فرآیند بهبودی افراد معتاد

برخوردهای خانواده با فرد معتاد یکی از عوامل کلیدی در فرآیند بهبودی و بازتوانی اجتماعی او به شمار می‌رود بنابراین نوع حمایت و تعاملات خانواده می‌تواند به طور مستقیم یا غیرمستقیم بر سلامت روانی و جسمی فرد معتاد تأثیر بگذارد (میلر و همکاران، ۲۰۲۱).

در این بخش به بررسی اثرات مثبت و منفی برخوردهای خانواده، نقش همدلی و درک خانواده در تسریع بهبودی و همچنین موانع و مشکلات مواجهه خانواده‌ها با افراد معتاد پرداخته می‌شود:

۶-۱- بررسی اثرات مثبت و منفی برخوردهای خانواده

برخوردهای خانواده می‌تواند اثرات متنوعی بر روند بهبودی فرد معتاد داشته باشد، در بسیاری از موارد برخوردهای حمایتی و مثبت خانواده موجب تقویت انگیزه فرد معتاد برای ترک مواد و بازگشت به زندگی سالم می‌شود. تحقیقات نشان می‌دهند که حمایت‌های عاطفی خانواده، مانند گوش دادن به مشکلات فرد بدون قضاوت و فراهم کردن محیطی امن برای بهبودی، می‌تواند نقش زیادی در موفقیت درمانی افراد معتاد داشته باشد (میلر و همکاران، ۲۰۲۱).

با این حال، برخوردهای منفی مانند سرزنش و تحقیر می‌تواند آسیب‌های روانی به فرد وارد کرده و روند بهبودی را کند یا حتی متوقف کند این نوع برخوردها به جای تقویت احساس مسئولیت و اراده فرد برای تغییر، او را به سمت احساس گناه و شرمندگی هدایت می‌کنند که ممکن است منجر به بازگشت به مصرف مواد شود (لایود و همکاران، ۲۰۲۱).

۶-۲- نقش همدلی و درک خانواده در تسریع بهبودی

همدلی و درک خانواده از بیماری اعتیاد و علل آن می‌تواند به طور چشمگیری به تسریع فرآیند بهبودی کمک کند. تحقیقات نشان داده است که زمانی که خانواده‌ها از طبیعت اعتیاد آگاه هستند و به فرد معتاد از دیدگاه مثبت‌تری نگاه می‌کنند، این نگرش به بهبود ارتباطات و کاهش تنش‌ها در خانواده کمک می‌کند و این همدلی باعث می‌شود که فرد معتاد احساس پذیرش

و حمایت کند و در نتیجه انگیزه بیشتری برای بهبودی پیدا کند (هائو و همکاران، ۲۰۲۳). در مقابل، عدم درک و آگاهی از بیماری اعتیاد می‌تواند منجر به نارضایتی‌های خانوادگی و افزایش استرس در فرد معتاد شود و این عدم همدلی و فهم ممکن است منجر به تقویت احساس طرد شدگی و تنهایی در فرد معتاد گردد، که در نهایت به تشدید مصرف مواد و بازگشت به اعتیاد منجر می‌شود (مارتینز و همکاران، ۲۰۲۲).

۶-۳- موانع و مشکلات مواجهه خانواده‌ها با افراد معتاد

خانواده‌ها با چالش‌های مختلفی در مواجهه با فرد معتاد روبرو هستند که در این راستا اولین مانع، عدم آگاهی از ماهیت اعتیاد و فرآیند بهبودی است چرا که بسیاری از خانواده‌ها به دلیل عدم درک صحیح از بیماری اعتیاد، ممکن است در اتخاذ روش‌های درمانی مناسب برای فرد معتاد دچار سردرگمی شوند و این مسئله می‌تواند فرآیند درمان را پیچیده‌تر کند (ماوس و همکاران، ۲۰۲۰).

یکی دیگر از مشکلات عمده، احساس ناامیدی و خستگی ناشی از حمایت مداوم از فرد معتاد است. خانواده‌ها ممکن است پس از مدت‌ها تلاش برای کمک به فرد معتاد، دچار احساس ناکامی شوند که این موضوع می‌تواند به ایجاد فاصله‌های عاطفی و کاهش حمایت‌های آنها منجر گردد، این در حالی است که حمایت مداوم و استوار از سوی خانواده می‌تواند به بهبودی کمک کند (والدرن و همکاران، ۲۰۲۳).

۷- یافته‌های تحقیق

یافته‌های این تحقیق نشان می‌دهند که برخوردهای خانواده با فرد معتاد، چه قبل از مصرف مواد و چه در فرآیند بهبودی، تأثیرات مهمی بر روند درمان و بازتوانی اجتماعی وی دارد. نتایج نشان می‌دهد خانواده‌های حمایت‌کننده که به نیازهای روانی فرد معتاد پاسخ مثبت می‌دهند و محیطی امن و بدون قضاوت فراهم می‌کنند، معمولاً شاهد بهبودی سریع‌تر و مؤثرتری هستند و در مقابل، خانواده‌هایی که با سرزنش، تحقیر و بی‌توجهی رفتار می‌کنند، غالباً با مقاومت فرد معتاد روبه‌رو می‌شوند که این موضوع می‌تواند منجر به بازگشت به مصرف مواد و بهبود کندتر شود.

یکی دیگر از یافته‌ها این است که همدلی و آگاهی خانواده‌ها از ماهیت بیماری اعتیاد و تأثیر آن بر فرد معتاد می‌تواند فرآیند درمان را تسهیل کرده و به حفظ انگیزه فرد برای ترک مواد کمک کند از اینرو خانواده‌هایی که از منابع آموزشی و درمانی بهره‌مند هستند در ارائه حمایت مؤثرتر عمل می‌کنند.

۱-۷- تحلیل نتایج در راستای فرضیات

در راستای فرضیه اولیه مبنی بر این که برخوردهای مثبت خانواده بر روند بهبودی تأثیرگذار است نتایج تحقیق نشان داد که ارتباط مثبت و حمایت‌کننده از سوی خانواده می‌تواند به عنوان یک عامل مهم در کاهش استرس و فشارهای روانی فرد معتاد عمل کرده و او را در مسیر بهبودی و ترک مواد تقویت کند. این یافته‌ها با تحقیقاتی که به تأثیر حمایت اجتماعی بر کاهش عود اعتیاد اشاره دارند، هم‌راستا است.

از سوی دیگر، فرضیه دوم مبنی بر این که برخوردهای منفی خانواده منجر به تأخیر در بهبودی و احتمال بازگشت به مصرف مواد می‌شود، نیز توسط این تحقیق تأیید شد و نتایج نشان داد که برخوردهای منفی مانند سرزنش و عدم پذیرش، علاوه بر افزایش فشارهای روانی فرد معتاد، ممکن است منجر به تقویت احساس گناه و شرمندگی در وی شود که این خود عامل بازدارنده‌ای در مسیر بهبودی است.

۲-۷- مقایسه با مطالعات قبلی

مطالعه‌های قبلی نیز نشان داده‌اند که حمایت‌های خانواده نقش مهمی در موفقیت درمان و بازتوانی اجتماعی افراد معتاد دارند به عنوان مثال: تحقیق انجام‌شده توسط مارتینز و همکاران (۲۰۲۲) تأکید کرده است که آگاهی خانواده از بیماری اعتیاد و فراهم کردن محیطی حمایت‌گرانه، می‌تواند فرآیند درمان را تسهیل کند. همچنین، تحقیق هائو و همکاران (۲۰۲۳) نشان داد که همدلی خانواده با فرد معتاد باعث کاهش استرس و بهبود ارتباطات خانوادگی می‌شود.

اما در برخی از مطالعات قدیمی‌تر مانند آنچه که توسط لایود و همکاران (۲۰۲۱) انجام شد، اشاره به تأثیر منفی عدم آگاهی خانواده از ماهیت اعتیاد و نگرش‌های سرزنش‌آمیز آن‌ها به موضوع اعتیاد وجود داشت که این امر می‌تواند به بدتر شدن شرایط فرد معتاد و بازگشت به مصرف مواد منجر شود.

۸- نتیجه‌گیری

نتایج این تحقیق مطابق با مطالعات قبلی نشان می‌دهد که برخوردهای خانواده با فرد معتاد نقش کلیدی در فرآیند بهبودی و بازتوانی اجتماعی دارد براین اساس حمایت‌های عاطفی و آگاهی خانواده از بیماری اعتیاد می‌تواند تسهیل‌کننده روند درمان باشد در حالی که برخوردهای منفی و عدم درک مناسب از بیماری اعتیاد ممکن است به روند درمان آسیب رسانده و احتمال بازگشت به مصرف مواد را افزایش دهد.

در نتیجه می‌توان اذعان داشت که برخوردهای خانواده با فرد معتاد نقش تعیین‌کننده‌ای در فرآیند بهبودی دارد و خانواده‌هایی که با درک و همدلی به حمایت از فرد معتاد می‌پردازند، معمولاً شاهد پیشرفت‌های بهبودی سریع‌تر و مؤثرتری هستند. در عین حال، برخوردهای منفی و عدم درک صحیح از اعتیاد می‌تواند فرآیند درمان را دشوارتر کند و خطر بازگشت به مصرف مواد را افزایش دهد و به همین دلیل، آگاهی خانواده‌ها از ماهیت اعتیاد و برخوردهای مثبت و حمایتی می‌تواند در تسریع بهبودی و جلوگیری از عود بیماری نقش مهمی ایفا کند.

۹- پیشنهادات

۹-۱- پیشنهادات برای تحقیقات آینده

- تحقیقات آینده می‌توانند بر تأثیر بلندمدت حمایت‌های خانوادگی در فرآیند بهبودی متمرکز شوند و بررسی کنند که آیا این حمایت‌ها می‌توانند به صورت مداوم در کاهش عود اعتیاد مؤثر باشند یا خیر.
- پژوهش‌هایی که به بررسی تأثیر تفاوت‌های فرهنگی و اجتماعی در برخوردهای خانوادگی با فرد معتاد می‌پردازند، می‌توانند به درک بهتری از نحوه برخورد خانواده‌ها در جوامع مختلف کمک کنند.
- همچنین مطالعات آینده می‌توانند به مدل‌های جدید و نوآورانه حمایت از خانواده‌ها و افراد معتاد، مانند درمان‌های آنلاین یا گروه‌های حمایتی مجازی، پرداخته و اثربخشی آن‌ها را ارزیابی کنند.

۹-۲- پیشنهادات کاربردی

۱. آموزش خانواده‌ها: مراکز درمانی می‌توانند برنامه‌های آموزشی برای خانواده‌ها راه‌اندازی کنند تا آگاهی آن‌ها از بیماری اعتیاد و روش‌های مؤثر حمایت از فرد معتاد افزایش یابد.
۲. حمایت عاطفی و روانی: خانواده‌ها باید از روش‌های حمایتی مانند مشاوره روانی و گروه‌های حمایتی برای تقویت روابط خانوادگی و کاهش استرس فرد معتاد استفاده کنند.
۳. ایجاد محیط بدون قضاوت: مراکز درمانی و خانواده‌ها باید بر اهمیت ایجاد یک محیط حمایتی و بدون قضاوت برای افراد معتاد تأکید کنند تا آن‌ها احساس راحتی و امنیت بیشتری داشته باشند.

۱۰- محدودیت‌های تحقیق

از آنجا که روش تحقیق توصیفی کتابخانه‌ای و بر اساس داده‌های کیفی بود، تجزیه و تحلیل داده‌ها ممکن است تحت تأثیر تفسیرهای مختلف قرار گیرد و به همین دلیل ممکن است برخی از یافته‌ها عمومیت نداشته باشند.

منابع

۱. الماسی، اکبر و رضایی، شهناز. (۱۴۰۳). بررسی نقش عوامل خانوادگی و روانی و دوستان در گرایش به اعتیاد مواد مخدر، کنفرانس ملی روانشناسی کاربردی و توسعه انسانی، تهران. ۹.
۲. امیری محسن، پورحسین رضا، مروتی ذکر اله، یوسفی افراشته مجید (۱۳۹۴). بررسی نقش عوامل خانوادگی مؤثر در گرایش به مواد مخدر اعم از صنعتی و سنتی در میان جوانان استان لرستان مجله علوم روانشناختی. ۱۴ (۵۴): ۱۶۷-۱۵۴.
۳. حسینی خائز، نرجس. (۱۳۹۸). بررسی تاثیر مشکلات خانوادگی بر گرایش به اعتیاد نوجوانان (مطالعه موردی: شهر بوشهر). پنجمین کنفرانس ملی نوآوری های اخیر در روانشناسی، کاربردها و توانمندسازی با محوریت رواندرمانی.
۴. قائدرحمتی، محمد. (۱۴۰۲). بررسی نقش عملکرد خانواده در پیشگیری از گرایش جوانان به اعتیاد، شانزدهمین همایش ملی پژوهش های مدیریت و علوم انسانی در ایران، تهران. ۵.
۵. محمدی، تقی، و احمدی، شیدا. (۱۴۰۰). بررسی تاثیر اعتیاد بر آموزش و رفتار فرزندان و آسیب شناسی آن. کنفرانس بین المللی روانشناسی، علوم تربیتی و سبک زندگی.
6. Hoh, S., & Li, X. (2023). Family Support in Substance Use Recovery: Pathways to Healing. *Social Work in Health Care*, 64(4), 325340.
7. Lloyd, C., Mazar, K., & Pottick, K. (2021). Social Support Networks and Substance Use Recovery. *Journal of Social Service Research*, 47(2), 145159.
8. Martinez, P., & Vázquez, M. (2022). The Role of Family Dynamics in Substance Use Recovery. *Family Systems & Health*, 40(2), 145162.
9. Miller, W. R., & Rollnick, S. (2021). *Motivational Interviewing: Helping People Change*. Guilford Press.
10. Moos, R. H., & Moos, B. S. (2020). LongTerm Careers of Former Substance Abusers: The Role of Family and Social Support. *Journal of Substance Abuse Treatment*, 111, 4453.
11. Waldron, H. B., & Turner, C. W. (2023). EvidenceBased Family Therapy for Substance Use Disorders. *Clinical Psychology Review*, 41(1), 6580.

The Role of the Family in the Social Rehabilitation of Addicts: A Study of Family Behaviors and Interactions Before and After Drug Use and Its Impact on the Recovery Process

Mojgan Khosroobeigi

Master's student in clinical psychology, Azad University, Garmsar, Iran

Abstract

This article examines the role of the family in the social rehabilitation of addicts and the impact of family behaviors and interactions before and after drug use on the recovery process. Drug addiction negatively affects not only the addict but also all family members and society. Therefore, paying attention to recovery processes and the role of the family in this regard is of particular importance. The main goal of this research is to accurately analyze family behaviors and interactions at different stages of addiction and recovery. This research examines how supportive behaviors and family understanding of the addict's situation can facilitate the recovery process, and on the contrary, rejecting and blaming behaviors may complicate this process. This research is designed as a descriptive and library study. Data were collected and analyzed from reliable sources including scientific articles, books, and research reports. This method allows the researcher to examine the characteristics and interactions of families with addicts and understand the effects of these interactions on the recovery process. The findings of the study show that families can act as an important resource in the treatment and relapse prevention process. Family supportive behaviors, such as empathy and affection, have a positive impact on the recovery process. In contrast, blaming and rejecting behaviors can lead to feelings of guilt and shame in the addict and slow down the recovery process. Conclusion: The results of this study emphasize that family interactions with the addict play a key role in the recovery and social rehabilitation process. Emotional support and family awareness of the disease of addiction can facilitate the treatment process. For this reason, family awareness of the nature of addiction and positive and supportive behaviors can play an important role in accelerating recovery and preventing relapse.

Keywords: Social rehabilitation, addicted individuals, family behaviors and interactions
